नेपालको उच्च शिक्षामा सार्वजनिक खर्चको प्रवृत्ति
(सन् २०००/०१ देखि सन् २००९/१०)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

सम्झना जि.सी.

परिक्षा रोल नं. २८१६३३/ २०६६

त्रि.वि. दर्ता नं ९-२-३०३-३२-२००३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र संकाय,

शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग, त्रि.वि.

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६८

नेपालको उच्च शिक्षामा सार्वजनिक खर्चको प्रवृत्ति (सन् २०००/०१ देखि सन् २००९/१०)

सम्झना जि.सी.

२०६८

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितिय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत **“नेपालको उच्च शिक्षामा सार्वजनिक खर्चको प्रक्रिया**” को एक अध्ययन शीर्षक शोधपत्र सुश्री सम्झना जी.सी. ले मेरो सुपरिवेक्षण, सल्लाह र निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निजको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दै प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा.डा. ध्रुबराज शिवाकोटी
शोध निर्देशक
शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय विभाग
अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्धितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि सुश्री सम्फना जि.सी द्वारा प्रस्तुत **"नेपालको उच्च शिक्षामा सार्वजनिक खर्चको प्रक्रिया"** सन २०००/०१ देखि २००९/१० सम्मको एक अध्ययन शीर्षक शोधपत्र स्नाकोत्तर उपाधिको लागि स्वीर्कत गरिएको छ।

मूल्याङ्कन समिति

विभागीय प्रमुख तथा आन्तरिक सुपरिवेक्षक ....

प्रा. डा. ध्रुवराज शिवाकोटी

बाह्य सुपरिवेक्ष ....

मीनराज पौडेल

मिति ....

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्याय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत शोधपत्र तयार पारिएको हो । यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्नो अनेकौ व्यस्तताका विचमा पनि मलाई निरन्तर रुपमा सरसल्लाह, सुझाव एंव निर्देशन दिई अमूल्य सहयोग पुऱ्याउनु हुने आदरणीय मेरो शोध निर्देशक एंव विभागीय प्रमुख प्रा.डा. ध्रुवराज शिवाकोटी ज्यू प्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

त्यसैगरी मेरो शोध कार्यमा सदैव मलाई उत्प्रेरणा एवं आवश्यक सहयोग सुझाव दिनु हुने गुरुहरु र गुरुआमा प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

उच्च शिक्षाको लागि अनुकुल पारिवारिक वातावरण सिर्जना गरी सदैव मलाई उत्प्रेरित गर्नु भएको मेरा श्रद्धेय पूजनीय बुवा स्व. तारा बहादुर जि.सी तथा आदरणिय दाजु स्व. ठाकुर सिंह जि.सी प्रति यो शोधपत्र समर्पित गर्दछु । त्यसैगरी मलाई अध्ययनको वातावरण सिर्जना गरी उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने मेरी पुजनीय आमा सिता जि.सी प्रति हृदयदेखी सम्मान प्रकट गर्दछु । साथै मेरो हरेक पक्षदेखी लिएर विभिन्न कार्यहरुमा प्रोत्साहित तथा सहयोग पुऱ्याउने मेरा दाजुहरु भूवन सिंह जि.सी, इन्द्र बहादुर जि.सी र पूरन सिंह जि.सी एवं दिदी ज्ञानु जि.सी लाई म अन्तरात्मा देखी धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

मलाई यस शोधकार्यमा तथ्याङ्क संकलन र लेखन कार्यमा निरन्तर रुपमा सहयोग पुऱ्याउने मेरो मित्र चरित्र चिन्तन खतिवडा प्रति धन्यवाद एवं सहयोगका लागि आभारी छु ।

यसै क्रममा मलाई शोधपत्र लेखनमा तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग प्रदान गर्नुहुने सबै संघ संस्था एवं सम्बन्धीत अधिकारीहरुलाई धन्यवाद दिन चाहान्छु । त्यस्तै, शोधपत्र छपाईमा एंव कम्प्युटर सम्बन्धी सहयोग पुऱ्याउने युर्निभरसिटि कम्प्युटर एण्ड फोटोकपी सर्भिस, कीर्तिपुरका सुरेश प्रधान तथा प्रत्यक्ष र परोक्ष रुपमा मलाई सहयोग गर्नु हुने आफन्तहरु र मित्रहरुलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

....

सम्झना जि.सी

विषय सूची (TABLE OF CONTENT)

शिर्षक	पेज नं.
सिफारिस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञताज्ञापन	iii
संक्षेपीकरण	iv
विषय सूची	v
तालिका सूची	vii
एकाइ – एक : परिचय (CHAPTER – ONE: INTRODCUTION)	**१–६**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको पहिचान	३
१.३ अध्ययनको महत्व	४
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.५ अध्ययनको सीमा	६
१.६ अध्ययनको संगठन	६
एकाइ – दुई : अध्ययनको विधी (CHAPTER –TWO: RESEARCH METHODLOLOGY)	**७–८**
२.१ अनुसन्धानको ढाँचा	७
२.२ नमुना छनौट विधी	७
२.३ तथ्याङ्क संकलन विधि	८
२.४ तथ्याङ्क, संकलनका औजार	८
एकाइ – तीन : पूर्व साहित्यको समिक्षा (CHAPTER –THREE: LITERATURE REVIEEW)	**९–१७**
एकाइ – चार : प्रस्तुतीकरण तथा विश्लेषण (CHAPTER FOUR: INTERPRETATION AND ANALYSIS OF DATA)	**१८–५८**

४.१ उच्च शिक्षामा सरकारी खर्चको परिपाटी १८
४.२ नेपालमा शिक्षा क्षेत्रमा सरकारी खर्चको समिक्षात्मक विवरण २०
४.३ नेपालको शैक्षिक बजेटमा वैदेशिक अनुदान र ऋण सहयोग २६
४.४ सरकारी खर्च अन्तर्गत चालु खर्च जसमा गैर कर राजस्वमा शिक्षा क्षेत्रको योगदान २९
४.५ रा.शि.प.यो. लागु हुनु अगाडी र पछाडी उच्च शिक्षामा स्थानिय सहभागिता ३८
४.६ छनौट गरिएका निजी कलेजहरुको आम्दानीका स्रोतहरु (रा.शि.प.यो.लागु पहिले) ३९
४.७ सार्क राष्ट्रहरुमा शिक्षामा गरिएको लगानी र आन्तरिक ग्रार्हस्थ्य उत्पादनमा शिक्षाको योगदान ४२
४.८ उच्च शिक्षामा रहेको हालको स्थिती ४४
४.९ शैक्षिक कार्यक्रममा कूल वित्तिय लागानीबाट आन्तरिक ग्रार्हस्थ्य उत्पादनमा परेको असर ४८
४.१० संकायगत शैक्षिक बजेट रकम र प्रति विद्यार्थी लागत ४९
४.११ उच्च शिक्षामा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ५१
४.१२ विश्वविद्यालय अनुदान आयोगद्वारा विश्वविद्यालय विकास खर्चका लागि गरेको अनुदान सहयोग ५२
४.१३ योजनावद्ध रुपमा शिक्षामा गरिएको वित्तिय लगानी ५४
४.१४ त्रिभूवन विश्वविद्यालयको वित्तिय संरचना ५६

एकाइ - पाँच : साराशं, निष्कर्ष र सुझावहरु (CHAPTER – FIVE: SUMMARY, CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS) ५९-६२
५.१ सारांश ५९
५.२ निष्कर्ष ६०
५.३ सुझावहरु ६२

सन्दर्भ सूची

अनुसूची

तालिका सूची

तालिका ४.१	रा.शि.प.योजना कार्यावन्ययन अगाडी र पछाडीमा छनौट गरिएका कलेजहरुको वजेट	१९
तालिका ४.२	नेपालको शिक्षा क्षेत्रमा सरकारी बजेटको स्वरुप र खर्चको प्रक्रिया विवरण	२१
तालिका ४.३	शिक्षा क्षेत्रको समग्र बजेट	२६
तालिका ४.४	नेपालको सरकारी खर्च र गैर सरकारी राजस्वमा शिक्षा क्षेत्रको योगदान	३०
तालिका ४.५	प्राविधिक र साधारण उच्च शिक्षामा प्रति विद्यार्थी लागत	३३
तालिका ४.६	उच्च शिक्षामा प्राप्त भएका आर्थिक स्रोतहरु	३५
तालिका ४.७	विभिन्न क्षेत्रमा शैक्षिक वजेट (सन् २००१ देखी सन् २००७)	३६
तालिका ४.८	छनौट गरिएका निजी कलेजहरुको आम्दानीका स्रोतहरु	४०
तालिका ४.९	शिक्षाको विभिन्न तहमा सरकारी वित्तको योगदान	४१
तालिका ४.१०	सार्क राष्ट्ररुमा शिक्षामा गरिएको लगानी र आन्तरिक ग्रार्हस्थ्य उत्पादनमा शिक्षाको योगदान	४२
तालिका ४.११	सन् २००९/२०१० सम्म सम्बन्धन उच्च माध्यमिक विद्यालयहरुको क्षेत्रगत विवरण	४५
तालिका ४.१२	विभिन्न विश्वविद्यालय अन्तर्गतका क्याम्पसहरु तथा विद्यार्थी संख्या	४६
तालिका ४.१३	मूख्य प्राज्ञिक कार्यक्रमहरुको संक्षिप्त उपलब्धि विवरण	४७
तालिका ४.१४	कूल शैक्षिक वित्तिय लगानीबाट आन्तरिक ग्रार्हस्थ्य उत्पादनमा परेको प्रभाव	४८
तालिका ४.१५	संकायगत शैक्षिक बजेट रकम र प्रति विद्यार्थी लागत	५०
तालिका ४.१६	उच्च शिक्षामा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	५१
तालिका ४.१७	विभिन्न विश्वविद्यालयहरुलाई विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट शैक्षिक विकासका लागि गरेको अनुदान सहयोग	५३
तालिका ४.१८	योजनावद्ध रुपमा शिक्षामा गरिएको वित्तिय लगानी	५५
तालिका ४.१९	त्रिभूवन विश्वविद्यालयको वित्तिय खर्च संरचना	५६
तालिका ४.२०	त्रिभूवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत विभिन्न संस्थाहरुको वित्तिय स्वरुप (सन् २००९ - २०१०)	५७

संक्षेपीकरण (ABBREVIATION)

आ.व.	:	आर्थिक वर्ष
रा.शि.प.यो	:	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतीको योजना
वि.वि.अ.	:	विश्वविद्यालय अनुदान आयोग
त्रि.वि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
रा.यो.आ.	:	राष्ट्रिय योजना आयोग
CEDA	:	Central Economic Development Association
CERID	:	Research Center for Educationl Innovation and Development.
MOE	:	Ministry of Education
MOF	:	Ministry of Finance
NESP	:	National Education System Plan